

Istoriografia secolelor IX-XI privind necropolele cu vase ceramice din spațiul intracarpatic

Adrian Nicolae ȘOVREA

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Facultatea de Științe Socio-Umane
“Lucian Blaga University” of Sibiu, Faculty of Social and Human Sciences
Personal e-mail: sovrea_adrian@yahoo.com

The historiography of 9th-11th centuries on cemeteries with pottery from intra-Carpathian area

The article reviews the historiography of archaeological sites from the 9th to 11th centuries, with an emphasis on necropolises featuring ceramic bowl offerings. These sites are those of Alba Iulia (Stația de Salvare, Dealul Șumuleu, Izvorul Împăratului, Str. Brândușei), Blandiana (La Brod), Cluj-Napoca (Str. Zapolya), Gâmbaș (Măguricea), Iernut (Biserică), Orăștie (Dealul Pemilor X2) and Sebeș. The first discoveries were made by Hungarian researchers at the end of the 19th century and at the beginning of the 20th century (Cluj-Napoca - Str. Zapolya, Alba Iulia - Stația de Salvare). The Romanian archaeological research highlights the necropolises of Blandiana, where K. Horedt dug, and Stația de Salvare in Alba Iulia, which was researched in several stages after 1945 (but only the results of the period 1981-1985 were largely published). After 1990, researchers of the newer generation are focusing on this type of necropolis. New dedicated studies were published and new archaeological sites were started (Orăștie, Alba Iulia – Str. Brândușei, Izvorul Împăratului).

Keywords: historiography, necropolises, 9th-11th centuries, intra-Carpathian area, pottery offering

Spațiul intracarpatic se află pe teritoriul de astăzi al României și e delimitat de Carpații Orientali (în N și E), Carpații de Curbură (SE), Carpații Meridionali (S), culoarul Bistrei, munții Poiana Ruscă, culoarul Devei (SV), Munții Apuseni (V) și Porțile Meseșului (în NV). Din punctul de vedere politico-administrativ în cadrul Regatului maghiar acest spațiu era denumit Transilvania (ultra silvam¹, terra ultrasilvana², ultrasilvanus³, erdeuelu⁴).

Secolele IX-XI fac parte din perioada medievală timpurie a istoriei spațiului intracarpatic. Termenul de „medieval timpuriu” înlocuiește vechiul termen de „epocă/perioadă prefeudală” și cuprinde ultimele 2-3 secole ale mileniului I: secolele VIII-XI⁵ sau IX-XI; pentru primul interval coborârea până în secolul VIII se datorează transformărilor puternice suferite de khaganatul avar și apariția bulgarilor la Dunărea de Jos; al doilea interval marchează dispariția puterii avar pe valea mijlocie a Mureșului, intrarea regiunii în

sfera de influență bulgară, cucerirea maghiară, prezența pecenegilor la sud de râul Mureș și începutul creștinării populației intracarpatică în cadrul politicii religioase adoptate de regii maghiari.

Regiunile actuale ale României au avut o evoluție istorică diferită datorită ariilor de influență a puterilor vecine sub care au intrat. Informațiile oferite de autorii antici și bizantini sunt lacunare. Pentru spațiul intracarpatic informația lipsește cu desăvârșire de aceea cercetarea arheologică devine principala sursă prin care se explică contextul istoric al Transilvaniei de-a lungul secolelor IX-XI, context aflat între două repere istorice: dispariția puterii avar și implicit a hegemoniei acestora asupra spațiului intracarpatic și cucerirea spațiului intracarpatic de-a lungul secolului XI de către regalitatea maghiară.

Prin cercetarea necropolelor arheologia contribuie la schițarea unei istorii regionale lacunară altfel în surse scrise pentru secolele de la sfârșitul mileniului

I. O parte dintre aceste necropole au fost cercetate la sfârșitul secolului XIX – începutul secolului XX, când arheologia abia ce începuse să facă parte dintre catedrele universităților. Cercetarea a luat avânt după al II-lea război mondial, dar mai ales după 1990 când o nouă generație de cercetători punctează importanța acestor necropole în conturarea istoriei timpurii a spațiului intracarpatic prin ample lucrări de specialitate.

Importante teorii evidențiate de aceste descoperiri au fost bineînțeles tratate și de cercetătorii din perioada comunistă, însă implicarea politicului în cercetarea arheologico-istorică, prin idealizarea contribuției slavilor în etnogeneza românească, în perioada stalinistă, și apoi a originii dacice și a etnogenezei românești, în perioada ceaușistă, a umbrit importanța acestor necropole ce dovedeau prezența în Transilvania a unor comunități altele decât geto-dace, daco-romane și slave.

Până în prezent au fost cercetate 15 necropole, însă câteva dintre ele nu au fost publicate în detaliu, fiind doar parțial analizate și doar generalități au fost menționate în reviste de specialitate. Necropolele secolelor IX-XI sunt cele descoperite la Alba Iulia, Blandiana, Ciurbrud, Cluj-Napoca, Deva, Gâmbaș, Hunedoara, Iernut, Lopadea Nouă, Moldovenești, Noșlac, Orăștie, Pâclișa, Sebeș, Simeria Veche.

Aceste necropole au un ritual caracteristic prin depuneri de ofrandă precum ouă de pasăre, resturi osteologice, de cabalină, porcine, bovine și ovi-caprine. La stadiul actual al cercetărilor ele se concentrează pe valea mijlocie a râului Mureș. Dintre acestea unele au depuneri de ofrandă de vase ceramice⁶: Alba Iulia (*Stația de Salvare, Dealul Șumuleu, Izvorul Împăratului, Str. Brândușei*), Blandiana (*La Brod*), Cluj-Napoca (*Str. Zapolya*), Gâmbaș (*Măguricea*), Iernut (*Biserica*), Orăștie (*Dealul Pemilor X2*), Sebeș.

Perioada antebelică

În Transilvania, interesul pentru vestigiile arheologice au apărut încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Perioada e marcată de cercetări efectuate între anii 1896-1914 fiind și perioada începuturile arheologice profesionale în Transilvania. Teritoriul intracarpatic era parte a Imperiului Austro-ungar. Împăratul Franz Josef I semnează la 12 octombrie 1872 proiectul de lege care prevedea înființarea la Cluj a Universității „Franz Josef”⁷. Începând cu anul 1896 se pun bazele cercetării arheologice profesionale la Cluj care-l are, începând cu 1899, ca și conducător al catedrei de arheologie pe Béla Pósta, arheolog al Muzeului Național Maghiar. Catedra va da doi mari arheologi István Kovács și Márton Roska⁸; săpăturile lui István Kovács va defini cultura Sântana de Mureș-Cerneahov semnalând prezența vizigoților în Transilvania, în timp ce săpăturile efectuate de M. Roska în siturile necropolelor de la **Bandu de Câmpie**

și **Unirea-Vereșmort** arătau prezența gepizilor târziu în spațiul intracarpatic⁹. Și alți cercetători se vor evidenția în cadrul școlii Pósta: Balázs Létay, Árpád Buday, Ferencz László, János Gulyás, János Banner¹⁰.

Cu caracter întâmplător au ajuns în muzeul de la Deva obiecte arheologice descoperite în patru morminte de înhumăție de la Deva: vârfuri de săgeată, ceramică, un vârf de lance și o monedă emisă de Ladislau I (1077-1095); încadrate în secolul al XI-lea au fost descoperite în anul 1894 în marginea sudică a orașului **Deva**¹¹.

Balázs Létay împreună cu István Kovács au cercetat sistematic în 1911 necropola de pe *Strada Zapolya (Tunarilor, Dostoievski, azi Gen. Traian Moșoiu)* din **Cluj** după ce Simonffy Ákos observase existența unor morminte cu vestigii când avea loc o extracție de nisip pentru o construcție edilitară¹².

Tot în această perioadă sunt cercetate **Lopadea Nouă, Hunedoara și Moldovenești**. În perioada 1905-1908 la **Lopadea Nouă**, în punctul *La Râpe*, au săpat I. Bodrogi și A. Fogorasi fiind identificat un cimitir de înhumăție care conținea atât vestigii avare cât și vestigii din secolele X-XI¹³. Din inventar fac parte brățări, colane torsadate din argint, pandantive în formă de inimă, cercei și plăci ornamentale. Alte cercetări nu au mai avut loc, dar necropola a făcut parte din studiile lui Kurt Horedt și Aurel Dragotă.

La **Hunedoara – Dealul cu comori (Kincseshegy)** primele săpături au fost făcute de Márton Roska în 1911 identificând o necropolă. Descoperirea necropolei s-a datorat unor lucrări viticole din 1910, dar din păcate au fost distruse peste 60 de morminte, însă trei morminte și o parte din vestigii (colan torsadat fragmentar, inele de păr cu o extremitate în formă de „S”, denar emis de regele Solomon) au fost salvate și publicate de Ernő Kővári¹⁴. Acestea intră în atenția lui M. Roska care începe săpăturile sistematice și publică rezultatele în 1913¹⁵. Necropola a fost încadrată în sec. XI. Cele 54 de morminte cercetate în 1911 de M. Roska au avut un inventar modest: inele de păr cu o extremitate în formă de „S”, inele pentru deget, un vârf de săgeată, brățări, monedă bizantină perforată, monede arpadiene¹⁶. Alte cercetări nu au mai avut loc, dar punctul *Dealul cu comori* a făcut parte din diverse studii ale lui K. Horedt, R. R. Heitel, R. Popa, A. Velter, A. Dragotă¹⁷.

Cu privire la **Moldovenești**, punctul *Grădina Consiliului popular (castelul G. Jósika)* este o necropolă încadrată cronologic în secolul XI și a fost cercetată sistematic de Aladár Jósika și Márton Roska în 1912. Descoperirea a fost una întâmplătoare datorită plantării unor arbori pe domeniul Jósika de către Gábor Jósika; au fost descoperite trei morminte de înhumăție. M. Roska a cercetat alte 54 de morminte având ca vestigii colane simple, colane torsadate, brățări rombice sau hexagonale în secțiune, pandantivi dublii cordiformi,

cercel cu partea inferioară conică, mărgel, zurgălău, inele pentru deget simple și împletite, inele de buclă, inele de păr cu o extremitate în formă de „S”, cuțite de fier, emisiuni monetare de la Ștefan I, Aba Samuel, Andrei I și Ladislau I¹⁸.

Unul dintre cei mai importanți erudiți ai acestei perioade a fost J. Hampel care prin lucrarea în trei volume, „*Altertümer des frühen Mittelalters in Ungarn*”, publicată în 1905 la Budapesta, s-au pus bazele perioadei de descălecare maghiară¹⁹.

Pentru secolele IX-XI au fost descoperite la **Alba Iulia** în punctul *Stația de Salvare* primele șapte morminte de înhumatie cercetate de Cserni Béla în 1904 și publicate de Nagy în 1913; mormintele aveau un inventar variat: colane, inele de tâmplă, cercei, scărițe de șa²⁰.

Perioada interbelică

Destrămarea Imperiului Austro-ungar în 1918 și unirea Transilvaniei, Maramureșului, Crișanei și a Banatului cu România a dus la redenumirea în 1919 a Universității din Cluj în „*Universitatea românească*” și apoi din 1927 „*Universitatea Regele Ferdinand I*”. Însă multe catedre au fost trecute pe linie moartă sau desființate. Catedra de arheologie a fost una dintre acestea. Din această perioadă avem publicațiile lui Ferenczi S., „*A székelyderzsi honfoglaláskori sír*” din 1933 și a lui Roska M., „*A honfoglalás és Erdély*” din 1936, în care sunt analizate mormântul izolat de la **Dârjiu**²¹ (a cărui datare pentru secolul XI nu e sigură) și mormintele 10-12 de la **Gâmbaș**²².

Perioada 1940-1945

O dată cu dictatul de la Viena în urma căruia nordul și o parte din centrul Transilvaniei sunt cedate Ungariei, Clujul intră în sfera maghiară. Universitatea este redenumită „Franz Josef I”. Din această perioadă avem săpăturile lui I. Kovács din 1941-1942 de la **Cluj** din punctul *Strada Zapolya* (fostă *Tunarilor, Dostoievski, azi gen. Traian Moșoiu*) și publicația din 1942²³, ca apoi Gyula László să reia cercetarea cu două campanii în 1943 și 1945, ambele publicate (*A honfoglaló magyarság művészete Erdélyben*, Cluj, 1943 și *Ösvallásunk nyomai egy szamosháti kocsistörtébetben*, Cluj, 1945).

Kurt Horedt analizează în 1943 descoperirile de la **Câlnic**²⁴, în timp ce M. Roska publică buterola de spadă de la **Alba Iulia**²⁵, iar Zoltan Székely scrie despre mormântul izolat de la **Sfântu Gheorghe-Esprețet**²⁶. Novák József publică în 1944 piese de podoabă din secolele IX-XI aflate într-o colecție particulară și cel mai probabil provenite dintr-un cimitir de la **Alba Iulia**²⁷.

Perioada postbelică 1945-1989

Perioada comunistă se caracterizează prin naționalizare și centralizare în toate domeniile

existente în stat, iar cercetarea arheologică nu a rămas pe dinafară; până în anii '60 cercetarea s-a concentrat pe identificarea siturilor arheologice atribuite slavilor sau protoromânilor²⁸, iar multe alte situri cu criterii diferite au rămas nepublicate, complicând situația etno-arheologică din perioada secolelor IX-XI. Cercetarea de după 1965 se concentrează pe identificarea siturilor dacice și daco-romane și mai puțin pe cele cu altfel de caracter.

Totuși apar publicații care vor marca arheologia Transilvaniei în secolele IX-XI. Prin analiza sa precoce, Kurt Horedt va avea o serie de publicații contribuind deplin la stabilirea evoluției politico-militare în Transilvania și punând bazele unor teorii devenite „teorii de start” privind crearea unor grupuri culturale după care arheologii se orientează și în prezent²⁹.

În 1948 este descoperită necropola de la **Cluj-Napoca-Str. Semenicolui**, nepublicată, doar cu câteva mențiuni în *Repertoriul Arheologic al Județului Cluj* din 1992. Pe baza acestor mențiuni (inele de tâmplă cu un capăt în formă de „S”, mărgel) s-a presupus prezența unei populații creștine în secolele X-XI la Cluj-Napoca³⁰.

La **Cluj** avem descoperiri nepublicate din punctul *Str. Gheorgheni* unde 26 de morminte au avut ca și material arheologic săbii, săgeți romboidal sau în formă de coadă de rândunică, secure de luptă, scăriță de șa, zăbală, pandantive, colane, ceramică, fragmente dintr-o găleată de lemn și resturi osteologice de cabaline³¹, menționate în repertoriul județului Cluj³².

În 1986 prin publicarea volumului *Siebenbürgen im Frümittelalter*, Kurt Horedt introduce în literatura de specialitate grupul cultural Cluj³³, grup care atestă prezența maghiarilor timpurii în Transilvania. Materialul arheologic este compus din descoperirile din punctul *Str. Zapolya* cercetat de B. Latay și J. Kovacs în 1911. În afară de săpătura lui G. László din 1942, alte cercetări nu au mai avut loc, dar materialul a făcut parte din numeroase studii privind prezența maghiarilor timpurii în Transilvania³⁴. Necropola a fost încadrată în secolul X și admite prezența unor războinici stabiliți aici³⁵.

Cercetările arheologice de la **Ciumbrud - Podireu** au definit grupul cultural „Ciumbrud”³⁶. Creat de K. Horedt³⁷, grupul strânge vestigiile arheologice atribuite slavilor moravieni. Aici au fost identificate 32 de morminte al căror inventar arheologic au analogii în grupul cultural Staré Město atribuit slavilor vestici. Săpăturile de la *Podireu* au fost cercetate și publicate de A. Dankanits și I. Ferenczi care susțineau prezența slavilor moravieni³⁸. Cercetătorii de după '90 sunt de părere că descoperirile de la Ciumbrud fac parte din același areal cultural fie cu **Blandiana - În vii**, fie cu cele de la **Alba Iulia - Stația de Salvare II** și **Blandiana - La Brod**, iar vestigiile arheologice trebuie grupate într-o grupă cultural-arheologică „Ciumbrud - Blandiana

B³⁹ sau „Alba Iulia - Ciumbrud”⁴⁰. În 2006 Aurel Dragotă propune încadrarea tuturor descoperirilor din perioada secolelor IX-XI într-o singură cultură numită „Alba Iulia”⁴¹.

Necropolele de la **Blandiana** din punctele *La Brod* și *În Vii* au dat numele a două grupuri arheologice caracteristice secolelor IX-XI și după cum am văzut disputate de diverși istorici și arheologi în privința încadrării și atribuirii etnice. Ambele necropole au fost cercetate de Kurt Horedt. În punctul *La Brod* au fost descoperite atât necropola cât și așezarea, iar necropola a fost numită convențional *Blandiana A*, de unde și numele grupului „Blandiana A”. Materialul arheologic a fost publicat de K. Horedt⁴² și încadrat în sec. X, iar așezarea a fost cercetată de arheologii Ioan Al. Aldea și H. Ciugudean în 1961. Aceiași arheologi au săpat la necropolă în perioada 1979-1980 și rezultatele publicate⁴³ în 1981.

În punctul *În Vii* avem o necropolă numită *Blandiana B* cu un ritual de tip înhumație și are ca inventar arheologic brățări, mărgelile, inele, cercei în formă de strugure, vârfuri de săgeți. Necropola a dat numele grupului cultural „Blandiana B”⁴⁴. Grupul e pe același palier cronologic cu cultura Bjelo-Brdo faza I (după Jochen Giesler), cultura numită după situl cercetat în localitate omonimă din Croația și încadrată cronologic în sec. X-XI și atribuită etnic unui mixt de populație maghiaro-slavă⁴⁵.

Alba Iulia pare a fi fost în secolele IX-X un important nod comercial privind transportul sării pe valea Mureșului și cel mai probabil aici s-a dezvoltat un voievodat⁴⁶ pe care-l moștenește Geula (Gyula) Minor intrat în conflict cu regele Ștefan I al Ungariei deși erau „rudă după mamă”⁴⁷.

La **Alba Iulia - Stația de Salvare**, după descoperirile din 1904, cercetări ample pentru acest interval cronologic au început în 1911 conduse de către Gábor Téglás⁴⁸, necropola fiind identificată de către Béla Csérni la 400 m de cetate lângă drumul care duce spre Zlatna⁴⁹. **Alba Iulia - Stația de Salvare** suprapune un cimitir roman; situl a fost cercetat în patru perioade: primele cercetări sistematice au avut loc în 1961-1962 și au fost efectuate de Alexandru Popa (punctele *Canton C.F.R.* și *Spitalul Veterinar*). Autorul cercetării nu a publicat materialul, dar în 2003 au fost preluate de un grup de cercetători⁵⁰.

Între 1979-1980 au avut loc alte cercetări efectuate de M. Blăjan și I. Șerban fiind dezvelite 450 de morminte atât romane cât și medievale⁵¹; pe baza inventarului funerar (cercei, mărgelile, medalioane, inele, brățări, cuțitașe, fusaiole de lut ars, amnare, cute, așchii de cremene, vase de lut, tolă, vârfuri de săgeți, ofrande de carne de animale, ouă de pasăre) mormintele medievale au fost încadrate cronologic în secolele IX-X; din totalul de 450 de morminte de înhumație, 266 dintre ele și 4 urne de incinerare provin

din zona nordică a cimitirului, iar 180 de morminte de înhumație au fost dezvelite în apropierea străzii Vânătorilor⁵²; cele 4 urne de incinerare sunt încadrate în secolul VIII; materialul arheologic nu a fost publicat decât cu chestiuni generale în *MCA*⁵³.

O a treia perioadă de cercetare la *Stația de Salvare* a avut loc între anii 1980-1985 cu un colectiv format din I. Aldea, C. Băluță, H. Ciugudean, V. Moga, D. Ovidiu, Al. Popa și I. Șerban, fiind evidențiat un important material arheologic; au fost dezvelite 1100 de morminte medievale cu un inventar compus din vase de lut, obiecte de podoabe (brățări, cercei, inele), obiecte de uz casnic și arme⁵⁴; rezultatele cercetării au fost publicate în 2006⁵⁵ și 2007⁵⁶.

Astfel în perioada 1979-1985 au fost cercetate 1235 de morminte din care 1152 au inventar și au putut fi încadrate cronologic ca medievale timpurii, iar altele 83 cu „datarea incertă, datorită absenței oricărei piese de inventar”⁵⁷.

A patra perioadă cuprinde cercetările din perioada 2002-2003 când un colectiv format din cercetători ai MNUAI și DJCCPCN Alba au făcut săpături. Cercetătorii au vizat două puncte care fac parte din necropola de la *Stația de Salvare*: Profi⁵⁸ și OMV⁵⁹.

Alte două situri cu necropole cercetate în perioada 1961-1962 anume *Cantonul C.F.R.* și *Spitalul Veterinar*, care au fost considerate puncte distincte⁶⁰, mai recent au fost reunite cu *Stația de Salvare* de către cercetătorii Horia Ciugudean⁶¹ și Aurel Dragotă⁶². Situl *Stația de Salvare* are punctul propriu-zis și punctele *Canton C.F.R.*, *Spitalul Veterinar*, *Profi* și *OMV*.

Tot la **Alba Iulia** în punctul *Dealul Furcilor* s-au descoperit vase datate în sec. XI⁶³. În situl din *cartierul Partoș* s-au descoperit un vas întreg și fragmente ceramice datate în sec. VIII-IX⁶⁴, iar în locul *Pionierplatz* la NV de cetate două vase din sec. IX-X⁶⁵. Ceramică „de tip Ciugud” a fost semnalată în împrejurimile orașului și încadrată cronologic în sec. X-XI⁶⁶; la Ciugud a fost descoperită o așezare datată în intervalul cronologic X-XI⁶⁷.

La **Alba Iulia** au fost descoperite alte puncte importante de sec. IX-XI; în situl de pe *Str. Vânătorilor* a fost dezvelit un cimitir de înhumație cu 186 de morminte, iar ca inventar arme, ceramică, ustensile, piese de podoabă, monede⁶⁸. Necropola a fost cercetată în 1979-1980 de către M. Blăjan, rezultatele nu au fost publicate, dar necropola a făcut parte din câteva studii⁶⁹. Din inventarul funerar mai amintim obiecte de podoabă din bronz, argint și sticlă (cercei cu capătul în formă de „S”, inele, brățări, mărgelile), piese de vestimentație (butoni din bronz), ustensile (lame de cuțit), arme (un vârf de săgeată din fier), ceramică, 24 de monede arpadiene (Andrei I, Geza I, Ladislau)⁷⁰.

Alba Iulia - Catedrala Romano-catolică⁷¹, punct arheologic cu două perioade de cercetări sistematice: 1968-1977 de către R. R. Heitel⁷² cu un inventar care

conținea fragment de craniu de cal, aplică cordiformă, concavă, depuneri de fragmente ceramice; și a doua perioadă cuprinsă între anii 2000-2004⁷³ și 2007-2008⁷⁴ de către D. Marcu-Istrate și A. Istrate.

La **Simeria Veche** (Săulești) în punctul *În Vii*⁷⁵ este semnalată o necropolă datată în secolele X-XI (sau XI-XII după analize mai recente) prin cercetarea mai multor morminte, iar materialul se află la muzeul din Deva⁷⁶. Necropola a fost cercetată de Beniamin Basa în 1962 și Mihai Grigore și Ioan Andrițoiu în perioada 1970-1971. Rezultatele au fost publicate în SCIV⁷⁷, MCA⁷⁸, iar un studiu antropologic a fost făcut de M. Muntean⁷⁹. Din inventar avem un inel cu placă sigilară, inele de păr cu un capăt în formă de „S”, iar în cele 21 de morminte dezvelite de I. Andrițoiu avem inele de tâmplă cu extremitate în formă de „S”⁸⁰. De asemenea R. Popa a analizat aceste vestigii în cartea sa „*Tara Hațegului*”, propunând o funcționare prelungită a necropolei până în secolul XII, variantă pe care merge și A. Dragotă datorită inelelor de păr care au o deschidere diametrală mai mare și pot fi un nou tip de podoabă vestimentară⁸¹.

La **Noșlac** în punctul *Pompa de apă*⁸² au avut loc săpături în campania din 1963-1964 de către M. Rusu și au fost dezvelite 15 morminte de înhumăție, morminte atât de adulți cât și de copii, având în inventar cercei, inele din argint și bronz, vestigii care au permis încadrarea cronologică în sec. X-XI⁸³. Analiza acestor săpături a fost sintetizată de D. Popescu⁸⁴.

Cimitirul de la **Moldovenești** a fost cercetat în 1912 de A. Jósika și M. Roska. Necropola de sec. XI a făcut parte din studiile lui K. Horedt⁸⁵. De asemenea Géza Bakó⁸⁶ a analizat descoperirile de la Moldovenești, observând o continuitate în trei faze a comunității prezente aici de-a lungul secolului al XI-lea având ca reper monede arpadiene⁸⁷ de la Ștefan I (1001-1038), Aba Samuel (1041-1044), Andrei I (1046-1060) și Ladislau I (1077-1095). Faza I primele decenii ale secolului XI, faza a II-a – 1030-1060 și faza a III-a 1050-1080⁸⁸.

Un alt punct cu descoperiri de secolele X-XI este la **Deva** – cartierul *Micro15*⁸⁹. Punctul a fost cercetat de către Mircea Dan Lazăr și Ioan Andrițoiu, ambii de la MCDR, Deva, prin săpături de salvare.

Perioada post-revoluție

Ideologia comunistă a complicat valorificarea rezultatelor investigațiilor dinainte de 1990. Multe rezultate au fost folosite pentru confirmarea unor teze prestabilite sau pentru evidențierea dihotomiei „populație autohtonă/populație străină” și ignorarea unor comunități alogene⁹⁰. În consecință munca arheologilor de după '90 nu e doar de a investiga minuțios siturile arheologice și depozitele muzeelor sau a altor instituții, ci și de a reface imaginea arheologiei românești.

Perioada post-comunistă presupune o liberalizare a cercetării atât din punct de vedere ideologic, cât mai ales politic și orientarea spre o cercetare imparțială bazată pe dovezi clare care să aducă concluzii logice și cu suport documentar astfel încât urma îndoielii să fie doar o umbră care să lase loc completării sau a invalidării unei teorii. De asemenea cercetarea arheologică trebuie să fie interdisciplinară astfel încât folosindu-ne de metode moderne de datare concluziile și teoriile să aibă un sprijin științific și nu doar analogia să fie cursora metodologiei de datare.

Debutul anilor '90 e legat de săpăturile de la **Orăștie** din punctul *Dealul Pemilor X2* efectuate între 1992-1993, de către Z. K. Pinter și N. G. O. Boroffka, unde s-a dezvelit un cimitir de înhumăție fiind săpate 9 morminte cu orientarea E-V și accesorii ca piese de podoabă precum cercei, inele, brățări, pandantive, mărgelile, zurgălăi sau echipament militar anume săgeți, scărițe în formă de pară, zăbală. Necropola a fost încadrată cronologic în secolele X-XI și din punctul de vedere al cercetătorilor confirmă existența grupului Ciumbud.

Pâclișa, punctul *La Izvoare*⁹¹ a fost descoperit prin periegează în 1970 și este menționat în Repertoriul Albei⁹²; a fost cercetat prin sondaj arheologic în 2000 de către H. Ciugudean și A. Dragotă ca apoi să fie efectuate săpăturile sistematice în octombrie-noiembrie 2001 conduse de aceiași cercetători. În urma sondajului s-a identificat necropola și au fost salvate trei morminte afectate de lucrările agricole; mormintele au avut un inventar compus din inele pentru deget torsadate din 3 fire de sârmă, inel de buclă, inel de păr cu o extremitate în formă de „S” și un denar de la Ștefan I (997-1038)⁹³. În 2001 au fost dezvelite alte 14 morminte de înhumăție, având ca inventar arheologic denari arpadieni de la Petru (1038-1041; 1044-1046) și Andrei I (1046-1060), inele pentru deget torsadate, zurgălău, inele de buclă din argint și inele de păr cu o extremitate în formă de „S”⁹⁴. Pe baza acestor inventare, necropola a fost încadrată în secolul XI. Rezultatele au fost publicate în CCA⁹⁵, Apulum⁹⁶ și Patrimonium Apulense⁹⁷.

La **Alba Iulia** trei mari necropole devin argumentele teoriilor cu privire la existența unui voievodat în secolele IX-XI: situl de pe *Strada Brândușei* (*Arhim. Iuliu Hossu*), cel de la *Izvorul Împăratului* și situl de la *Stația de Salvare* (cu punctele Canton C.F.R., Spitalul Veterinar, OMV, Profi și Stadion).

Necropola de la **Alba Iulia** – *Str. Brândușei* (*Arhim. Iuliu Hossu*) a fost încadrată cronologic în secolele X-XI, aici fiind dezvelite 147 de morminte de înhumăție, având un material arheologic variat: brățară simplă cu capete ascuțite, colane simple din sârmă circulară sau rombică și torsadate, inele pentru deget simple și împletite (cu *chaton*), inele de buclă din argint și bronz, inele de păr cu o extremitate în formă de „S”, mărgelile,

monede arpadiene, ceramică⁹⁸.

Primele cercetări au avut loc în 1997, fiind efectuate de un colectiv de la MNUAI: M. Drâmbărean, N. Rodean și A. Gligor; situl a fost publicat în CCA⁹⁹ și în Apulum¹⁰⁰. Arheologii au dezvelit 24 de morminte de înhumare după al căror material arheologic situl a fost încadrat cronologic în secolele IX-X și atribuite civilizației balcano-dunărene¹⁰¹. În 1997 din cele 24 de morminte cercetate 6 dintre ele conțineau vase de ofrandă și erau depuse lângă craniu pe partea dreaptă (3) sau pe partea stângă a membrele inferioare (3); orientarea lor era E-V sau aproximativ această orientare și ca accesoriile vestimentare au fost găsite inele de păr (în 3 dintre aceste morminte) și două inele de deget într-un mormânt cu urnă¹⁰². Alte cercetări au avut loc în anii 1999, 2001, 2004, 2005 conduse de A. Dragotă. Rezultatele au fost publicate în diverse reviste de specialitate (CCA, Apulum, Patrimonium Apulense), iar vestigiile arheologice au fost subiectele unor diverse studii¹⁰³. În aceste campanii au mai apărut alte 6 urne de ofrandă, iar în trei morminte s-au găsit fragmente ceramice pe care autorii săpăturilor le-au considerat ca fiind vase de ofrandă datorită locului depozitării asemănătoare celorlalte¹⁰⁴. Cele șase vase ceramice au fost găsite în morminte orientate NE-SV sau SV-NE care aveau ca accesoriile inele de păr din argint (patru morminte) și brățări de bronz sau mărgelă ca podoabe (două din morminte)¹⁰⁵. Prin urmare în perioada 1997-2006 au fost găsite 12 urne, de tip vas-borcan sau vas-borcan, cu înălțimi reduse între 8.2 și 12.5 cm; decorul este unul variat.

Alba Iulia – *Izvorul Împăratului* este un sit cercetat în două campanii, una în 2001 și una în 2004 de către Mihai Blăjan. Rezultatele ambelor campanii au fost publicate în CCA¹⁰⁶, iar o prezentare a sitului a fost făcută și într-un catalog de expoziție¹⁰⁷. Au fost identificate 49 de morminte de înhumare și dintre vestigiile sunt vase ceramice, piese de uz casnic (cuțite, amnar, pensetă), piese de podoabă și vestimentație (cercei, mărgelă din sticlă, inele, colan, pandantivi, butoni), două cruci duble, cruciuliță pectorală¹⁰⁸.

Cimitirul de la **Alba Iulia** - *Stația de Salvare* are o vastă bibliografie de analiză a vestigiilor arheologice și de încadrare cronologică. După cum am văzut cimitirul are două orizonturi de înmormântare¹⁰⁹. Alexandru Madgearu pune pe același palier cronologic descoperirile de la Ciumbud, Alba Iulia - *Stația de Salvare II* și Blandiana - *La Brod*, considerând că vestigiile sunt mărturii ale unor comunități cu caracteristici comune și trebuie grupate într-o singură cultură arheologică numită Alba Iulia-Ciumbud (a doua jumătate a sec. IX și primele decenii ale secolului X) și din care să facă parte și descoperirile de la Sebeș; aceste situri dovedesc prezența ritualului creștin, nu cuprind arme și harnașament¹¹⁰.

Alba Iulia - *Catedrala Romano-catolică*¹¹¹ prima

perioadă de săpături a fost în 1968-1977 și efectuată de către R. R. Heitel¹¹². În a doua perioadă (2000-2004¹¹³ și 2007-2008¹¹⁴) cercetările au fost conduse de D. Marcu-Istrate și A. Istrate, când clădirile Arhiepiscopiei romano-catolice au intrat în restaurare. În cea de-a doua campanie au fost observate urmele unor locuințe, o instalație menajeră cu un cuptor pietrar și groapă de deservire, fragmente ceramice lucrate manual sau la roata înceată decorate prin incizie cu ornamente geometrice, un mormânt cu ofrandă de oase de cal și bovină¹¹⁵; de asemenea au fost recoltate și alte fragmente ceramice, databile în secolele XI-XIII și o monedă arpadiană conservată precar¹¹⁶. Au fost dezvelite 190 de morminte pe care autoarea cercetării arheologice le-a încadrat în cinci orizonturi: I – secolele IX-X: morminte cu ofrandă de animale posibil ale unor populații originare sud-dunărene; II- secolele XI-XIII: morminte aparținătoare primei faze a catedralei, cu un inventar format din cercei de tâmplă cu un capăt în formă de „S”, cercei simpli, inele pentru deget, brățări, aplice, mărgelă, catarame, monede arpadiene; III – secolele XII-XIII: morminte cu sarcofag de cărămidă sau piatră și nișă pentru cap, atribuite unei populații occidentale; orizonturile IV și V se întind între secolele XIII și XVIII¹¹⁷.

Tot în această perioadă apar două studii de mare amploare, unul din 1994 care aparține lui Laszlo Kovács din Ungaria; în lucrarea sa face o tipologie a brățărilor torsadate, tipologie utilizată de cercetătorii români ca analogii în privința brățărilor din Transilvania; apoi R. R. Heitel face o sinteză amplă asupra pătrunderii maghiare în Transilvania propunând trei faze: prima – faza orientală și coincide cu pătrunderea comunităților tribale, apoi o fază intermediară și ultima fază specifică secolului XI cu cucerirea voievodatului lui Gyula și până pe timpul lui Ladislau I¹¹⁸.

Aurel Dragotă vine cu o altă propunere, un orizont cultural numit **Alba Iulia**, care să încadreze toate necropolele din secolele IX-XI; orizontul ar avea trei etape: **Etapa I**¹¹⁹ (sec. IX-X) cuprinde Alba Iulia – *Stația de Salvare I*, Blandiana – *La Brod*, Sebeș, Ciumbud, Orăștie - *Dealul Pemilor X8* și Alba Iulia - *Dealul Furcilor*. **Etapa a II-a**¹²⁰ (sec. X) ar fi contemporană cu faza 1 a culturii Bjelo Brdo (975-1025, după Zdenka Váňa) și cuprinde Alba Iulia - *Stația de Salvare II*, Alba Iulia - *Strada Brândușei I*, Alba Iulia - *Izvorul Împăratului*, Blandiana - *La Brod (M.2)*, Blandiana - *În Vii*, Cluj-Napoca - *Str. Zapolya*, Cluj-Napoca - *Str. Plugarilor*, Deva - *Micro 15*, Gâmbaș, Orăștie - *Dealul Pemilor X2*. **Etapa a III-a**¹²¹ (sec. XI), contemporană cu sfârșitul fazei și cu faza mijlocie (975-1025) a culturii Bjelo Brdo (după Zdenka Váňa), cuprinde cimitirele de la Alba Iulia - *Str. Brândușei II*, Alba Iulia - *Str. Vânătorilor*, Pâclișa-*La Izvoare*, finalul cimitirului de la Alba Iulia - *Stația de Salvare II*.

Note:

1. *Documente privind Istoria Românilor veacul XI, XII și XIII C. Transilvania*, vol. I (1075-1250), Editura Academiei Republicii Populare Române, 1951, p. 1.
2. *Gesta Hungarorum*, în *Izvoarele Istoriei Românilor*, volumul I, Ed. G. Popa Lisseanu, București, 1934, p. 44.
3. Rogerius, *Cântecul de jale (Carmen miserabile)*, în *Izvoarele Istoriei Românilor*, volumul V, Ed. G. Popa Lisseanu, București, 1935, p. 41.
4. *Gesta Hungarorum*, p. 32.
5. Ioan Stanciu, *Despre ceramica medievală timpurie de uz comun, lucrată la roata rapidă, în așezările de pe teritoriul României (secolele VIII-X)*, în *Arheologia Medievală*, III, 2000, p. 127 (vezi nota 1).
6. Călin Cosma, *Funerary Pottery in Transylvania of the 7th-10th Centuries*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2011, p. 147-163.
7. Erwin Gáll, *Stadiul săpăturilor și publicațiilor despre bazinul transilvan în secolul X*, în *Erasmus*, 11, 2000, p. 47; Idem, *An analysis of the cemeteries from the 10th and 11th centuries in Brândușei street, Alba Iulia (Gyulafehérvár, Karlsburg). New theories on the migration of people in Transylvania in the 10th-11th centuries*, în *Între stepă și imperiu* (editori Andrei Măgureanu-Erwin Gáll), București, 2010, p. 274.
8. Erwin Gáll, *Stadiul săpăturilor și publicațiilor*, p. 47.
9. *Ibidem*, p. 47.
10. Erwin Gáll, *An analysis*, p. 286.
11. K. Herepey, *A gombási népvándorlaskori sirokról*, în *ArchÉrt*, 15, 1985, p. 420-430; Radu Popa, *La începuturile evului mediu românesc. Țara Hațegului*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988, p. 59; Zeno Karl Pinter, Aurel Dragotă, Ioan Marian Țiplic, *Piese de podoabă și vestimentație la grupurile etnice din Transilvania*, Editura Altip, Alba Iulia, 2006, p. 9.
12. Géza Nagy, *Erdély a honfoglalás idejében a régészeti leletek világánál*, în *ArchÉrt*, 33, 1913, p. 272; István Kovács, *A kolozsvári Zápolya-utcai magyar honfoglalaskori temető*, în *KözlCluj*, II, 1, 1942, p. 85-115; Aurel Dragotă, *Aspecte de multiculturalitate spirituală. Rit și ritual funerar în Transilvania și în Europa centrală și de sud-est (sec. IX-XI p. Chr.)*, Editura ALTIP, Alba Iulia, 2006, p. 141.
13. Géza Nagy, *Erdély*, p. 269-271; Kurt Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei în secolele IV-XIII*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1958, p. 101; Idem, *Siebenbürgen im Frühmittelalter*, Bonn, 1986, p. 84; Aurel Dragotă, *Aspecte de multiculturalitate spirituală*, p. 144; Aurel Dragotă, Gabriel-Tiberiu Rustoiu, Matei Drâmbărean (coordonatori), *Valori ale patrimoniului românesc. Podoabe și accesorii vestimentare din secolele X-XI*, Editura Altip, Alba Iulia, 2011, p. 42.
14. Ernő Kővári, *Árpádkori sírok Vajdahunyadon (Sépultures de l'époque d'Árpád a Vajdahunyadon)*, în *DolgCluj*, II, 1911, p. 312-315, p. 312-315.
15. Márton Roska, *Árpádkori temető Vajdahunyadon*, în *DolgCluj*, IV, 1, 1913, p. 166-198.
16. Kurt Horedt, *Contribuții*, p. 116; Aurel Dragotă, *Aspecte de multiculturalitate spirituală*, p. 143-144.
17. Kurt Horedt, *Contribuții*, p. 116, 144; Idem, *Untersuchungen zur Frühgeschichte Siebenbürgens*, Bukarest, 1958, p. 140; R. R. Heitel, *Arheologia etapelor de pătrundere a maghiarilor în Transilvania intracarpatică*, în *SympThrac*, V, 1987, p. 78; Radu Popa, *op. cit.*, p. 53; Ana Maria Velter, *Transilvania în secolele V-XII. Interpretări istorico-politice și economice pe baza descoperirilor monetare din bazinul Carpatic secolele V-XII*, Editura Paideia, București, 2002, p. 416; Aurel Dragotă, *Aspecte de multiculturalitate spirituală*, p. 143-144.
18. Géza Nagy, *Erdély*, p. 272; Márton Roska, *Árpádkori temető Várfalván*, în *DolgCluj*, V, 1, 1914, p. 121-187; Aladár Jósika, *Árpádkori sírok Várfalván*, în *DolgCluj*, V, 1, 1914, p. 121; Kurt Horedt, *Contribuții*, p. 116; Aurel Dragotă, *Aspecte de multiculturalitate spirituală*, p. 144.
19. J. Hampel, *Altertümer des frühen Mittelalters in Ungarn*, I-III, Budapest, 1905; Erwin Gáll, *Stadiul săpăturilor și publicațiilor*, p. 47.
20. Géza Nagy, *Erdély*, p. 269; Horia Ciugudean, Zeno K. Pinter, Gabriel T. Rustoiu, *Habitat-religie-etnicitate: descoperiri arheologice din sec. IX-XI în Transilvania. Catalog de expoziție*, Editura Altip, Alba Iulia, 2006, p. 12.
21. Ferenczi 1933, p. 100-106; *RepArbHarghita* 2000, p. 122; Gáll 2000, p. 47.
22. Erwin Gáll, *Stadiul săpăturilor și publicațiilor*, p. 47; Aurel Dragotă, Gabriel T. Rustoiu, Zeno K. Pinter, Ioan Marian Țiplic, Matei Drâmbărean, *Considerații pe marginea necropolei de la Gâmbaș (secolul X)*, în *PA*, IX, 2009, p. 91-104.
23. István Kovács, *A kolozsvári Zápolya-utcai magyar honfoglalaskori temető*, în *KözlCluj*, II, 1, 1942, p. 85-115.
24. Kurt Horedt, *Funde der Völkerwanderungszeit aus Siebenbürgen*, în *AISC*, 1941-1943.
25. Márton Roska, *A gyulafehérvári [Alba Iulia, Alsófehér M.] viking bronzkardokvég kardkoptató*, în *KözlCluj* 4, 1944.
26. Zoltan Székely, *Sepsiszentgyörgy története a népvándorlaskortó a középkor végéig*, Sfântu-Gheorghe, 1945.
27. Novák József, *Koraárpádkori leletek Gyulafehérvárról – Alba Iulia*, în *KözlCluj*, IV, 1-2, 1944; Aurel Dragotă, *Aspecte de multiculturalitate spirituală*, p. 10-11.
28. Erwin Gáll, *Stadiul săpăturilor și publicațiilor*, p. 48.
29. Kurt Horedt, *Ceramica slavă din Transilvania*, în *SCIV*, 2, 1951; Idem, *Voievodatul de la Bălgrad – Alba Iulia*, în *SCIV* V, 3-4, 1954; Idem, *Ținutul Hunedorean în secolele IV-XII. Contribuții la cunoașterea regiunii Hunedoara*, Deva, 1956; Idem, *Contribuții*; Idem, *Untersuchungen zur Frühgeschichte Siebenbürgens*; Idem, *Die ansiedlung von Blandiana, rayon Orăștie, am ausgang des ersten Jahrtausends u. Z*, în *Dacia N.S.*, X, 1966; Idem, *Siebenbürgen im Frühmittelalter*, Bonn, 1986.

30. Aurel Dragotă, *Aspecte de multiculturalitate spirituală*, p. 11.
31. Aurel Dragotă, Ioan Marian Țiplic, *Scurt istoric al cercetărilor necropolelor din Transilvania (secolele IX-XI)*, în *Corviniana*, VI, 2000, p. 129.
32. Repertoriu Arheologic al județului Cluj, 1992, p. 137.
33. Kurt Horedt, *Siebenbürgen im Frühmittelalter*, p. 80-87; Ioan Marian Țiplic, *Necropolele medievale timpurii din Transilvania (sfârșitul sec. IX - prima jumătate a sec. XII)*, în *Relații interetnice în Transilvania (secolele VI-XIII)*, coordonatori (Z. K. Pinter, I. M. Țiplic, M. E. Țiplic), București, 2005, p. 136-140.
34. Kurt Horedt, *Ceramica slavă*, p. 196; Idem, *Untersuchungen zur Frühgeschichte Siebenbürgens*, 141; Idem, *Siebenbürgen im Frühmittelalter*, p. 80; J. Giesler, *Untersuchungen zur Chronologie der Bijelor-Brdo-Kultur. Ein Beitrag zur Archäologie des 10. Und 11. Kabrhunderts im Karpatenbecken*, în *PZ*, 56, 1, 1981, p. 192; R. R. Heitel, *Arheologia etapelor de pătrundere a maghiarilor în Transilvania intracarpatică*, în *SympThrac*, V, 1987, p. 77; M. Sâmpetru, *Vestul României în secolele IV-X e.n.*, în *TD*, XIII, 1-2, 1992; R. R. Heitel, *Die Archäologie der ersten und zweiten Phase des Eindringens der Ungarn in das innerkarpatische Transilvanien*, în *Dacia N. S.*, 38-39, 1994-1995, p. 413-415; Zeno Karl Pinter, *Spada și sabia medievală în Transilvania și Banat (secolele IX-XIV)*, Editura Banatica, Reșița, 1999, p. 155-157; Ana Maria Velter, *op. cit.*, p. 392; Aurel Dragotă, *Aspecte de multiculturalitate spirituală* p. 142.
35. Aurel Dragotă, *Aspecte de multiculturalitate spirituală*, p. 142.
36. Ioan Marian Țiplic, *Necropolele medievale timpurii din Transilvania*, p. 135-136.
37. Kurt Horedt, *Siebenbürgen im Frühmittelalter*, p. 78-80.
38. Dankanits și I. Ferenczi, *Săpăturile arheologice de la Ciumbrud*, în *MCA*, VI, 1959, p. 605-615.
39. M. Rusu, *The autochthonous population and the Hungarians on the territory of Transylvania in the 9th-11th centuries*, în *Relations Between Autochthonous Population and the Migratory Populations*, Bukarest, 1975, p. 207.
40. Alexandru Madgearu, *României în opera Notarului Anonim*, Cluj-Napoca, 2001, p. 192.
41. Aurel Dragotă, *Aspecte de multiculturalitate spirituală*, p. 135.
42. Kurt Horedt, *Voievodatul*, p. 494-506; Ioan Marian Țiplic, *Necropolele medievale timpurii din Transilvania*, p. 136-137.
43. I. Aldea, H. Ciugudean, *Noi descoperiri feudal-timpurii la Blandiana (jud. Alba)*, în *Apulum*, 19, 1981, p. 145-149.
44. Ioan Marian Țiplic, *Necropolele medievale timpurii din Transilvania*, p. 140-141.
45. Aurel Dragotă, *Aspecte de multiculturalitate spirituală*, p. 37-38.
46. Kurt Horedt, *Voievodatul*, p. 504; Aurel Dragotă, *Aspecte de multiculturalitate spirituală*, p. 44;
47. Aurel Dragotă, *Aspecte de multiculturalitate spirituală*, p. 39.
48. Erwin Gáll, *Stadiul săpăturilor și publicațiilor*, p. 47.
49. Aurel Dragotă, Ioan Marian Țiplic, *Scurt istoric*, p. 126; Aurel Dragotă, *Aspecte de multiculturalitate spirituală*, p. 137.
50. Aurel Dragotă, C. M. Urian, I. Băbuș, A. S. Niculescu, A. P. Costea, M. Breazu *Archaeological researches in Alba Iulia – „Spitalul Veterinar” and „Canton C.F.R.” (1961-1962)*, în *In memoriam Radu Popa. Temeiuri ale civilizației Românești în contextul european*, 2003, p. 207-216; Aurel Dragotă, C. M. Urian, I. Băbuș, A. S. Niculescu, A. P. Costea, M. Breazu, *Cercetări arheologice la Alba Iulia – Spitalul veterinar și Canton C.F.R. (1961-1962)*, în *Acta Terrae Septemcastrensis*, III, Sibiu, 2004, p. 169-182.
51. M. Blăjan, Al. Popa, *Cercetările arheologice de la Alba Iulia – „Stația de Salvare”*, în *MCA*, XV, 1983, p. 376.
52. M. Blăjan, Al. Popa, *Cercetările arheologice de la Alba Iulia – „Stația de Salvare”*, p. 376; Horia Ciugudean, Zeno K. Pinter, Gabriel T. Rustoiu, *Habitat-religie-etnicitate: descoperiri arheologice din secolele IX-XI în Transilvania. Catalog de expoziție*, Editura Altip, Alba Iulia, 2006, p. 12.
53. M. Blăjan, Al. Popa, *Cercetările arheologice de la Alba Iulia – „Stația de Salvare”*, p. 375-380.
54. M. Blăjan, Al. Popa, *Cercetările arheologice de la Alba Iulia – „Stația de Salvare”*, p. 375-380; Repertoriul Arheologic al județului Alba, 1995, p. 43; Aurel Dragotă, Ioan Marian Țiplic, *Scurt istoric*, p. 129; Aurel Dragotă, *Aspecte de multiculturalitate spirituală*, p. 137-138.
55. Horia Ciugudean, Zeno K. Pinter, Gabriel T. Rustoiu, *Habitat-religie-etnicitate*, p. 12-32.
56. Horia Ciugudean, *Pottery offerings in the early middle age cemetery of Alba Iulia – „Stația de Salvare”*, în *Funerary offerings and votive depositions in Europe's 1st millennium AD. Cultural artefacts and local identities*, Editor Călin Cosma, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2007, p. 243-262.
57. Horia Ciugudean, Zeno K. Pinter, Gabriel T. Rustoiu, *Habitat-religie-etnicitate*, p. 13; Ciugudean 2007, p. 244.
58. Aurel Dragotă, Cristinel Plantos, Dan Sever Brânda, Gabriel T. Rustoiu, *Alba Iulia. Jud. Alba (Apulum). Punct: Complex Comercial SC Profi Rom Food SRL Timișoara. Cod sit:1026.07*, în *CCA*, 37, 2003.
59. A. Dragotă, C. M. Urian, V. Deleanu, A. Nițoi, I. Băbuș, C. Cioancă, D. S. Brânda, *Necropola medieval timpurie de la Pâclișa, mun. Alba Iulia (secolul al XI-lea)*, în *PA*, II, 2002, p. 35-36.
60. M. Rusu, *Castrul roman Apulum și cetatea feudală Alba Iulia Alba Iulia*, în *AIIA*, XXII, 1979; Ioan Marian Țiplic, *Contribuții la istoria spațiului românesc în perioada migrațiilor și evul mediu timpuriu (secolele IV-XIII)*, Institutul european, 2005, p. 146; Ioan Marian Țiplic, *Transylvania in the early middle ages (7th-13th C.)*, Bibliotheca Septemcastrensis, 2006, p. 75.
61. Horia Ciugudean, *Anul 1000 la Alba Iulia - între istorie și arheologie*, M.N.U.A.I., 1996, p. 4.
62. Aurel Dragotă, C. M. Urian, I. Băbuș, A. S. Niculescu,

- A. P. Costea, M. Breazu *Archaeological researches in Alba Iulia – „Spitalul Veterinar” and „Canton C.F.R.” (1961-1962)*, în *In memoriam Radu Popa. Temeiuri ale civilizației Românești în contextul european*, 2003, p. 209; Aurel Dragotă, Cristinel Plantos, Dan Sever Brânda, Gabriel T. Rustoiu, *Alba Iulia. Jud. Alba (Apulum). Punct: Complex Comercial SC Profi Rom Food SRL Timișoara. Cod sit: 1026.07*, în *CCA*, 37, 2003, p. 172.; Aurel Dragotă, C. M. Urian, I. Băbuș, A. S. Niculescu, A. P. Costea, M. Breazu, *Cercetări arheologice la Alba Iulia – Spitalul veterinar și Canton C.F.R. (1961-1962)*, în *Acta Terrae Septemcastrensis*, III, Sibiu, 2004, p. 172.
63. *RepArhAlba*, p. 44.
64. Rusu 1979, p. 58.
65. *RepArhAlba* 1995, p. 44.
66. *RepArhAlba* 1995, p. 44; Ciobanu 2003, p. 25.
67. M. Rusu, *Castrul*, p. 58.
68. Aurel Dragotă, Ioan Marian Țiplic, *Scurt istoric*, p. 129.
69. Mihai Blăjan, *Descoperirile arheologice de la Alba Iulia, dovezi incontestabile ale continuității românilor în Transilvania*, în *Poarta Inimii*, Alba Iulia, 1980, p. 197-202; Mihai Blăjan, T. Oproriu, D. Popa, *Orientation of the graves in the early medieval cemetery (IIth Century)*, în *Alba Iulia. Archaeometry in Romania, în 2nd Romanian conference on the application of physics methods in archaeology*, Cluj Napoca, 1989, p. 35-40; M. Blăjan, E. Stoicovici, D. Botezatu, *Monedele descoperite în cimitirul feudal timpuriu (sec. XI) de la Alba Iulia – Str. Vânătorilor (1979-1980). Studiu metalografic, numismatic și etnologic*, în *Apulum*, 27-30, 1990-1993; Horia Ciugudean, Zeno K. Pinter, Gabriel T. Rustoiu, *Habitat-religie-etnicitate*, p. 57-59; Aurel Dragotă, *Aspecte de multiculturalitate spirituală*, p. 138-139.
70. M. Blăjan, E. Stoicovici, D. Botezatu, *Monedele*, p. 273-292; Horia Ciugudean, Zeno K. Pinter, Gabriel T. Rustoiu, *Habitat-religie-etnicitate*, p. 57-59; Aurel Dragotă, *Aspecte de multiculturalitate spirituală*, p. 138-139.
71. Aurel Dragotă, Ioan Marian Țiplic, *Scurt istoric*, p. 129.
72. R. R. Heitel, *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice din zona sud-vestică a cetății de la Alba Iulia (1968-1971) (I)*, în *SCIVA*, 36, 3, 1985, p. 225; Idem, *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice din zona sud-vestică a cetății de la Alba Iulia (1968-1977.) II. Piese de metal*, în *SCIVA*, 37, 1986, p. 240; Idem, *Die Archäologie*, p. 407.
73. Daniela Marcu Istrate, Anghel Istrate, Marcel Simina, Viorica Rusu-Bolindeș, *Alba Iulia, jud. Alba. Punct: Catedrala romano-catolică și Palatul episcopal. Cod sit: 1026.11*, în *CCA*, 2001, p. 33; Daniela Marcu Istrate, Anghel Istrate, Nicolae Marcel Simina, *Alba Iulia, jud. Alba. Punct: Palatul episcopal. Cod sit: 1026.12*, în *CCA*, 2002, p. 27-28; Daniela Marcu Istrate, Angel Istrate, *Alba Iulia, Jud. Alba. Punct: Str. Mihai Viteazul, nr. 21 (Palatul Episcopiei Romano-Catolice). Cod sit: 1026.08*, în *CCA*, 37, 2003, p. 33-35; Daniela Marcu Istrate, Angel Istrate, Daniela Tănase, *Alba Iulia, jud. Alba. Punct: str. Mihai Viteazu nr. 19 (Catedrala Romano-Catolică). Cod sit: 1026.08*, în *CCA*, 2004, p. 31-33; Daniela Marcu Istrate, Angel Istrate, Daniela Tănase, Szöcs Péter Levente, *Alba Iulia, jud. Alba. Punct: str. Mihai Viteazu nr. 21 (Palatul Arhiepiscopiei Romano-Catolice). Cod sit: 1026.09*, în *CCA*, 2004, p. 33; Daniela Marcu Istrate, Angel Istrate, *Alba Iulia, jud. Alba. Punct: Catedrala romano-catolică „Sf. Mihai”. Cod sit: 1026.07*, în *CCA*, 2005, p. 34.
74. Daniela Marcu Istrate, *Catedrala romani-catolică și Palatul Episcopal din Alba Iulia. Arheologie și Istorie. Catalog de expoziție*, Alba Iulia, 2009, p. 11-12.
75. Aurel Dragotă, Ioan Marian Țiplic, *Scurt istoric*, p. 128.
76. Repertoriul Arheologic al Județului Hunedoara 2008, p. 159.
77. Dorin Popescu, *Săpăturile arheologice din R.P.R. în anul 1962*, în *SCIV*, 14, nr. 2, 1963, p. 455.
78. Beniamin Basa, *Șantierul Simeria*, în *MCA*, IX, 1970, p. 225-232.
79. M. Muntean, *Studiul antropologic al scheletelor provenite din necropola medievală timpurie de la Simeria Veche (Jud. Hunedoara)*, în *AnB*, VI, 1998, p. 339-372.
80. Aurel Dragotă, *Aspecte de multiculturalitate spirituală*, p. 146-147
81. Radu Popa, *op. cit.*, p. 147.
82. *Ibidem*; Aurel Dragotă, *Aspecte de multiculturalitate spirituală*, p. 146-147.
83. Aurel Dragotă, Ioan Marian Țiplic, *Scurt istoric*, p. 128.
84. *RepArhAlba*, p. 131; Aurel Dragotă, *Aspecte de multiculturalitate spirituală*, p. 144.
85. Dorin Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Populară Română în anul 1963*, în *SCIV*, 15, nr. 4, 1964, p. 563; *RepArhAlba*, p. 131.
86. Kurt Horedt, *Ținutul hunedorean*, p. 662; Idem, *Contribuții*, p. 116.
87. G. Bakó, *Despre structura socială a populației din epoca feudală timpurie de la Moldovenesti*, în *SCIV*, 20, 2, 1969, p. 337-342.
88. Márton Roska, *Árpádkori temető Várfalván*, în *DolgCluj*, p. 121-187; Repertoriul Arheologic al județului Cluj, 1992, p. 144; Ana Maria Velter, *op. cit.*, p. 432; Aurel Dragotă, *Aspecte de multiculturalitate spirituală*, p. 144.
89. Aurel Dragotă, Ioan Marian Țiplic, *Scurt istoric*, p. 128.
90. *Ibidem*, p. 129.
91. Horia Ciugudean, Aurel Dragotă, *Catalogul expoziției Civilizația medievală timpurie din Transilvania: rit și ritual funerar (secolele IX-XI)*, Alba Iulia, 2002, p. 3.
92. Aurel Dragotă, Ioan Marian Țiplic, *Scurt istoric*, p. 128-129.
93. *RepArhAlba*, p. 147.
94. Aurel Dragotă, *Aspecte de multiculturalitate spirituală*, p. 146.
95. *Ibidem*, p. 146.
96. H. Ciugudean, Aurel Dragotă, *Pâclișa, mun. Alba Iulia, jud. Alba. Punct: „La Izvoare”. Cod sit: 1062.01.*, în *CCA* 35, 2001, p. 176; A. Dragotă, A. Nițoi, I. Băbuș, A. Bădescu, D. Berariu, C. Cioancă, R. Crăciun, V. Deleanu,

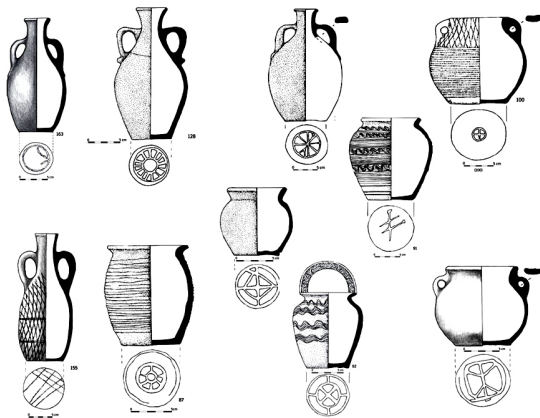
- R. Gheorghiu, I. Lascu, D. Miloș, N. Neag, C. Nicoară, R. Ota, C. Păun, C. Soare, V. Ștefu, D. Trif, C. M. Urian, *Alba Iulia, jud. Alba. Punct.: „La Izvoare”*. Cod sit: 1062.01., în *CCA*, 36, 2002, p. 269-288.
97. H. Ciugudean, A. Dragotă, *Cercetări arheologice la Alba Iulia – Pâclișa: descoperiri hallstattiene și medievale timpurii (Campania din anul 2000)*, în *Apulum*, 38/1, 2001, p. 269-288.
98. A. Dragotă, C. M. Urian, V. Deleanu, A. Nițoi, I. Băbuț, C. Cioancă, D. S. Brânda, *Necropola medievală timpurie de la Pâclișa, mun. Alba Iulia (secolul al XI-lea)*, în *PA*, II, 2002, p. 228-230.
99. Aurel Dragotă, *Aspecte de multiculturalitate spirituală*, p. 140.
100. M. Drâmbărean, N. Rodean, A. Gligor, *Alba Iulia – str. Brândușei*, în *CCA*, 33, 1998, p. 3.
101. M. Drâmbărean, N. Rodean, A. Gligor, V. Moga, D. Anghel, *O nouă necropolă medievală timpurie descoperită la Alba Iulia*, în *Apulum*, 35, 1998, p. 187-205.
102. M. Drâmbărean, N. Rodean, A. Gligor, *Alba Iulia – str. Brândușei*, p. 3; M. Drâmbărean, N. Rodean, A. Gligor, V. Moga, D. Anghel, *O nouă necropolă*, p. 187-205; Aurel Dragotă, Gabriel T. Rustoiu, Matei Drâmbărean, Valentin Deleanu, Silviu Oța, *Necropola medievală timpurie de la Alba Iulia – Str. Brândușei. Cercetări arheologice din anii 1997-2008*, Editura Altip, Alba Iulia, 2009, p. 8.
103. Aurel Dragotă, Gabriel T. Rustoiu, *Offerings of ceramic vessels from the early medieval cemetery at Alba Iulia – Brândușei Street*, în *Funerary offerings and votive depositions in Europe's 1st millennium AD. Cultural artefacts and local identities*, Editor Călin Cosma, Editura Mega, 2007, p. 232.
104. Aurel Dragotă, Sever D. Brânda, *Unele observații asupra unei piese de podoabă medievală timpurie*, în *Corviniana*, V, 1999, p. 81-96; Aurel Dragotă, Sever D. Brânda, *Alba Iulia-Str. Arhim. Iuliu Hossu*, în *CCA*, 34, 2000, p. 10; Aurel Dragotă, Sever D. Brânda, *Necropola medievală-timpurie de la Alba Iulia – Str. Arhimandrit Iuliu Hossu (fostă Brândușei). Săpăturile de salvare din anul 1999*, în *Apulum*, 38/1, 2001, p. 289-318; Horia Ciugudean, Aurel Dragotă, *Catalogul expoziției*, p. 49-51; Dragotă et alii, *Punct: Str. Arhimandrit Iuliu Hossu (fostă Brândușei)*, p. 34; A. Dragotă, C. M. Urian, V. Deleanu, A. Nițoi, I. Băbuț, C. Cioancă, D. S. Brânda, *Săpături de salvare în cimitirul de la Alba Iulia – Str. Arhimandrit Iuliu Hossu (fostă Brândușei)*, în *PA*, II, 2002, p. 38-54; Aurel Dragotă, *Aspecte funerare la Alba Iulia în secolele X-XI*, în *Relații interetnice în Transilvania (secolele VI-XIII)*, coord. Z. K. Pinter, I. M. Țiplic, M. Țiplic, Bibliotheca Septemcastrensis, XII, București, Editura Economică, 2005, p. 157-169; A. Dragotă, M. Crișan, G. T. Rustoiu, C. Cordoș, A. Kudler, V. Deleanu, C. M. Urian, *Alba Iulia-Str. Brândușei*. Cod sit: 1026.09. *Teren: Bodea Ioan*, în *CCA*, 39, 2005, p. 36-38; A. Dragotă, M. Crișan, G. T. Rustoiu, C. Cordoș, A. Kudler, V. Deleanu, C. M. Urian, *Necropola medievală timpurie de la Alba Iulia-Str. Brândușei (III)*, în *Apulum*, 42, 2005, p. 201-228;
- Aurel Dragotă, *Aspecte de multiculturalitate spirituală*, p. 140; Horia Ciugudean, Zeno K. Pinter, Gabriel T. Rustoiu, *Habitat-religie-etnicitate*, p. 33-52; Aurel Dragotă, Gabriel T. Rustoiu, *Offerings*, p. 229-242; Gabriel T. Rustoiu, Aurel Dragotă, Silviu Oța, Matei Drâmbărean, Valentin Deleanu, *Monedele arpadiene descoperite în cimitirul de la Alba Iulia-Str. Brândușei*, în *Sășii și concetățenii lor ardeleni! Die Sachsen und ihre nachbarn Siebenbürgen. Studia in Honorem Thomas Nögler*, Editura Altip, Alba Iulia, 2009, p. 19-33; Dragotă et alii *Cercetări arheologice din anii 1997-2008*; Erwin Gáll, *An analysis*, p. 298-316; Aurel Dragotă, *Eggs as Offerings in Tenth-Eleventh Century Necropolises*, în *Ziridava*, 28, 2014, 183-191.
105. Aurel Dragotă, Gabriel T. Rustoiu, *Offerings*, p. 234, 236.
106. *Ibidem*, p. 229-242.
107. Mihai Blăjan, *Alba Iulia, jud. Alba (Apulum). Punct: Izvorul Împăratului*. Cod sit: 1026.113, în *CCA*, 36, 2002, p. 33; Mihai Blăjan, *Alba Iulia, jud. Alba. Punct: Izvorul Împăratului*. Cod sit: 1026.13, în *CCA* 40, 2006, p. 70-72.
108. Horia Ciugudean, Zeno K. Pinter, Gabriel T. Rustoiu, *Habitat-religie-etnicitate*, p. 53-56.
109. *Ibidem*, p. 53-56; Aurel Dragotă, *Aspecte de multiculturalitate spirituală*, p. 140.
110. R. R. Heitel, *Die Archäologie*, p. 407.
111. Alexandru Madgearu, *România în opera Notarului Anonim*, p. 192-194.
112. Aurel Dragotă, Ioan Marian Țiplic, *Scurt istoric*, p. 129.
113. R. R. Heitel, *Principalele rezultate*, p. 225; R. R. Heitel, *Piese de metal*, p. 240; R. R. Heitel, *Die Archäologie*, p. 407.
114. Daniela Marcu Istrate, Anghel Istrate, Marcel Simina, Viorica Rusu-Bolindeț, *Alba Iulia, jud. Alba. Punct: Catedrala romano-catolică și Palatul episcopal*. Cod sit: 1026.11, în *CCA*, 2001, p. 33; Daniela Marcu Istrate, Anghel Istrate, Nicolae Marcel Simina, *Alba Iulia, jud. Alba. Punct: Palatul episcopal*. Cod sit: 1026.12, în *CCA*, 2002, p. 27-28; Daniela Marcu Istrate, Angel Istrate, *Alba Iulia, Jud. Alba. Punct: Str. Mihai Viteazul, nr. 21 (Palatul Episcopiei Romano-Catolice)*. Cod sit: 1026.08, în *CCA*, 37, 2003, p. 33-35; Daniela Marcu Istrate, Angel Istrate, Daniela Tănase, *Alba Iulia, jud. Alba. Punct: str. Mihai Viteazu nr. 19 (Catedrala Romano-Catolică)*. Cod sit: 1026.08, în *CCA*, 2004, p. 31-33; Daniela Marcu Istrate, Angel Istrate, Daniela Tănase, Szöcs Péter Levente, *Alba Iulia, jud. Alba. Punct: str. Mihai Viteazu nr. 21 (Palatul Arhiepiscopiei Romano-Catolice)*. Cod sit: 1026.09, în *CCA*, 2004, p. 33; Daniela Marcu Istrate, Angel Istrate, *Alba Iulia, jud. Alba. Punct: Catedrala romano-catolică „Sf. Mihai”*. Cod sit: 1026.07, în *CCA*, 2005, p. 34.
115. Daniela Marcu Istrate, *Catedrala romani-catolică și Palatul Episcopal din Alba Iulia. Arheologie și Istorie. Catalog de expoziție*, Alba Iulia, 2009, p. 11-12.
116. Daniela Marcu Istrate, Angel Istrate, *Palatul Episcopiei Romano-Catolice*, p. 33.

117. Daniela Marcu Istrate, *Catedrala romani-catolică și Palatul Episcopal din Alba Iulia. Arheologie și Istorie. Catalog de expoziție*, Alba Iulia, 2009, p. 11-12.
 118. *Ibidem*.
 119. Aurel Dragotă, Ioan Marian Țiplic, *Scurt istoric*, p. 130.
 120. Aurel Dragotă, *Aspecte de multiculturalitate spirituală*, p. 136; Dragotă-Rustoiu-Deleanu 2006, p. 120; Dragotă et alii *Necropola medievală timpurie de la Alba Iulia – Str. Brândușei*, p. 120.
 121. *Ibidem*.
 122. *Ibidem*.

Bibliography:

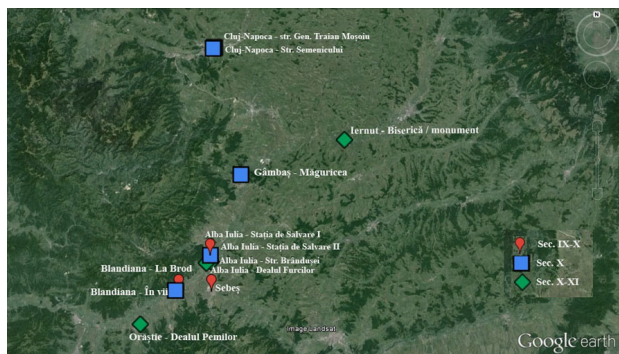
- Ciugudean, Horia, *Pottery offerings in the early middle age cemetery of Alba Iulia – „Stația de Salvare”*, in *Funerary offerings and votive depositions in Europe's 1st millennium AD. Cultural artefacts and local identities*, Edited by Călin Cosma, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2007, p. 243-262.
 Ciugudean, Horia, Dragotă, Aurel, *Exhibition catalog Early medieval civilization in Transylvania: funerary rite and ritual (9th-11th century)*, Alba Iulia, 2002.
 Ciugudean, Horia, Pinter, K. Zeno, Rustoiu, T. Gabriel, *Habitat-religion-ethnicity: 9th-11th century archaeological finds in Transylvania*, Exhibition Catalogue, Edited by: Horia Ciugudean, Zeno K. Pinter and Gabriel T. Rustoiu, Editura „Altip”, Alba Iulia, 2006.
 Cosma, Călin, *Funerary Pottery in Transylvania of the 7th-10th Centuries*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2011.
 Dragotă, Aurel, *Aspects of Spiritual Multiculturalism.*

- Funeral Rite and Ritual in Transylvania in Central and South-Eastern Europe*, Alba Iulia, 2006.
 Dragotă, Aurel, Țiplic, Ioan Marian, *Brief history of research necropolises in Transylvania (9th-11th centuries)*, in *Corviniana*, VI, 2000, p. 106-127.
 Dragotă, Aurel, Rustoiu, T. Gabriel, Drâmbărean, Matei, Deleanu, Valentin, Oța, Silviu, *Early medieval necropolis of Alba Iulia – Brândușei Street. Archaeological research in the years 1997-2008*, Editura Altip, Alba Iulia, 2009.
 Gáll, Erwin, *Stage of excavations and publications about the tenth century Transylvanian Basin*, in *Erasmus*, 11, 2000, p. 46-54.
 Gáll, Erwin, *An analysis of the cemeteries from the 10th and 11th centuries in Brândușei street, Alba Iulia (Gyulafehérvár, Karlsburg). New theories on the migration of people in Transylvania in the 10th-11th centuries*, in *Between steppe and empire* (Edited by Andrei Măgureanu-Erwin Gáll), Bucharest, 2010, p. 297-335.
 Madgearu, Alexandru, *The Romanians in the Anonymous Gesta Hungarorum*, Cluj-Napoca, 2001.
 Rusu, M., *The autochthonous population and the Hungarians on the territory of Transylvania in the 9th-11th centuries*, în *Relations Between Autochthonous Population and the Migratory Populations*, Bucharest, 1975, p. 201-217.
 Țiplic, Ioan Marian, *Early medieval cemeteries from Transylvania (end of the 9th – first half of the 12th centuries)*, in *Interethnic relations in Transylvania (6th-13th centuries)*, Edited by Z. K. Pinter, I. M. Țiplic, M. E. Țiplic, Bucharest, 2005, p. 132-135.
 Țiplic, Ioan Marian, *Transylvania in the early middle ages (7th-13th C.)*, Bibliotheca Septemcastrensis, 2006.

Vase funerare cu mărci de olar (sec. IX-X) (după Cosma 2011)

Vase funerare cu mărci de olar IX-X. După Cosma 2011

Descoperiri din sec IX-XI – Cluj. Focalizare Valea Mijlocie a Muresului